

HUUMORIN KÄÄNTÄMINEN VIITTOMAKIELELLE NÄYTELMÄSSÄ IDEAPARKKI

Niina Lehtinen ja Sanni Niemelä
Opinnäytetyö, kevät 2011
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Diak Länsi, Turku
Viittomakielentulkin koulutusohjelma
Viittomakielentulkki (AMK)

TIIVISTELMÄ

Lehtinen, Niina & Niemelä, Sanni. Huumorin kääntäminen viittomakielelle näytelmässä Ideaparkki. Diak Länsi, Turku, kevät 2011, 37 sivua, 2 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Viittomakielentulkin koulutusohjelma, viittomakielentulkki (AMK).

Opinnäytetyön päätavoitteena oli kääntää suomenkielisiä humoristisia ilmaisuja suomalaiselle viittomakielelle sekä tarkastella tekemiämme käännösratkaisuja huumorin välittämiseksi. Käännöstyön lisäksi työn tarkoituksena oli saada tietoa siitä, onko erilaisten huumorin keinojen kääntämiselle olemassa tiettyä käännösstrategiaa.

Käännöstyö pohjautui Markku Hattulan käsikirjoittamaan näytelmään Ideaparkki. Aineistona käytettiin käsikirjoituksesta poimittuja humoristisia ilmaisuja, aiempaan opintojaksoon tekemäämme viittomakielistä käännöstä näytelmästä sekä humorististen ilmaisujen hiottuja viittomakielisiä käännöksiä.

Käännösprosessin aikana analysoitiin lähdetekstiä ja käännettiin teksti viittomakielelle. Kääntämisessä sovellettiin eri käännösteorioiden osia. Käännöstä analysointiin ja muokattiin lähdetekstin muutosten myötä, sillä käsikirjoitus muuttui ensimmäisen käännöksen jälkeen. Ensimmäisen käännöksen pohjalta tulkittiin Ideaparkki-näytelmä viittomakielelle Tarvasjoen kesäteatterissa kesällä 2010.

Näytelmässä esiintyneet huumorin keinot poimittiin käsikirjoituksesta ja niistä valittiin kolme keinoa lähempään tarkasteluun. Aineisto jaoteltiin luokkiin suomen kielen kielellisten huumorin keinojen mukaan: huono suomi, monimerkityksisyys ja loppusoinnut. Luokittelun tarkoituksena oli havainnollistaa, kuinka suomenkielisiä huumorin keinoja on mahdollista kääntää viittomakielelle. Huumorin kääntäminen on tilannekohtaista, joten käännösratkaisumahdollisuuksista huolimatta humoristisia ilmaisuja käännettäessä tulee aina ottaa huomioon vastaanottaja ja hänen tarpeensa.

Asiasanat: viittomakieli, kääntäminen, huumori

ABSTRACT

Lehtinen, Niina and Niemelä, Sanni.

Translating Humor to Sign Language for the play, Ideaparkki (Idea Park).

37 pages, 2 appendices.

Language: Finnish.

Turku, spring 2011.

Diaconia University of Applied Sciences, Degree programme in Sign Language Interpretation.

The aim of the present study was to translate Finnish humorous expressions to Finnish Sign Language and examine how they work in the target language, as well as attempting to find out if there are specific translation strategies for expressing humor.

The study based on the script of the play "Ideaparkki" was written by Markku Hattula. The material used was humorous expressions chosen from the script and Sign Language translations for the expressions.

During the translation process the source text was analyzed and translated to Finnish Sign Language. In the translation process different translation theories were used. The translation was analyzed and edited based on changes in the source text. From the first translation of Ideaparkki the play was interpreted in Tarvasjoki Summer Theatre in the summer of 2010.

Based on the linguistic humor in the play, the means of expressed humor was categorized into three types according to the Finnish language: bad Finnish language, polysemy and rhymes. The purpose of the categorizing was to demonstrate how humor can be translated. Nonetheless translating humor is contextual and the target audience and its needs always need to be considered.

Keywords: Sign Language, translation, humor

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 HUUMORIN MÄÄRITELMÄ JA KEINOT	8
2.1 Huumorin määritelmä	8
2.2 Kuurojen huumori	8
2.3. Huumorin kielelliset keinot	9
2.3.1 Homonymia ja polysemia	9
2.3.1 Loppusointu	9
3 SUOMALAINEN VIITTOMAKIELI	10
3.1 Viittoman rakenne	10
3.2 Suomalaisen viittomakielen lauserakenne	11
3.3 Glossaaminen eli viittomien muistiinmerkitseminen	11
4 KÄÄNTÄMINEN JA TULKKAUS	13
4.1 Kääntäminen	13
4.2 Suomalaisen viittomakielen kääntäminen	14
4.3 Teatteritulkkaus	14
5 KÄÄNNÖSTEORIAMÄÄRITELMÄT	16
5.1 Ekvivalenssi ja adekvaattisuus	16
5.2 Skoposteoria	17
5.3 Pragmaattiset adaptaatiot	17
6 HUUMORIN LUOKITTELU JA KÄÄNTÄMISEN KEINOT	19
6.1 Ideaparkki-näytelmä	19
6.2 Käännösprosessi	20
6.3 Huumorin keinojen luokittelu ja kääntäminen	21
6.3.1 Huono suomi	22
6.3.2 Monimerkityksisyys	23
6.3.3 Riimittely	25
7 KÄÄNNÖSTEN TARKASTELU	27

8 POHDINTA.....	31
LÄHTEET.....	33
LIITTEET.....	36

LIITTEET

LIITE 1: Suomalaisen viittomakielen käsimuodot

LIITE 2: Suomalaisen viittomakielen paikannus

1 JOHDANTO

Tutkielmamme aiheena on humoristisessa näytelmässä esiintyvien ilmaisujen kääntäminen suomalaiselle viittomakielelle ja käänösratkaisujen tarkastelu. Aineistona käytämme Markku Hattulan käsikirjoitusta, toiseen opintojaksoon liittyen tekemäämme viittomakielistä käänöstä näytelmästä Ideaparkki sekä näytelmässä esiintyneiden humorististen ilmaisujen paranneltuja käänöksiä. Halusimme keskittyä huumorin välittämiseen, sillä huumoria esiintyy näytelmässä paljon eikä huumorin kääntämistä viittomakielelle ole tutkittu juuri lainkaan.

Päivi Homi (1992) on tutkinut kuurojen huumoria, mutta hän ei ole käsitellyt asiaa kääntämisen näkökulmasta. Puhuttujen kielten huumoria on tutkittu muun muassa sanaleikkien muodossa ja käytämme näitä tutkimuksia hyödyksi omassa työssämme. Esimerkiksi Elina Ritala (2010) on tutkinut sanaleikkien kääntämistä televisiosarjassa *Sex and the City*.

Käytännön kokemuksen kautta olemme huomanneet, että huumori on osa joka päiväistä elämää ja että useissa tulkkaustilanteissa esiintyy huumoria. Tulkkaustilanteen osalliset kohtaavat ja rentoutuvat, jos tulkki onnistuu huumorin kääntämisessä. Onnistuneen huumorin kääntämisen seurauksena tulkin on helpompi työskennellä tilanteessa, sillä naurun myötä osapuolet kohtaavat ja tilanne vapautuu.

Huumorin kääntäminen kieleltä toiselle on aina haastavaa, sillä kielet ja kulttuurit eroavat toisistaan. Kohdekielestä ei aina löydy vastinetta lähtökieliselle sanaleikille tai muulle humoristiselle ilmaisulle, jolloin huumori ei välity samalla tavalla. Viittomakieli on visuaalinen kieli, joten pelkkä suomenkielinen vastine ei aina riitä hauskan asian välittämiseksi, jolloin myös merkitys tulee kääntää.

Uskomme, että viittomakielisen henkilön suomen kielen taito saattaa vaikuttaa huumorin välittämiseen. Esimerkkinä olevassa näytelmässä leikitään paljon ajankohtaisuudella, jolloin viittomakielisen henkilön tausta ja median seuraami-

nen vaikuttavat huumorin ymmärtämiseen. Huumorin välittyminen on henkilöstä riippuvaa, muun muassa kulttuuritaustan ja huumorin käsityksen vuoksi, joten tulkkausratkaisut tulee miettiä viittomakielisen henkilön mukaan.

Tässä tutkielmassa poimimme näytelmän käsikirjoituksesta esimerkkejä humoristisista ilmauksista ja teemme niistä uudet, parannellut käännökset suomalaiselle viittomakielelle käyttäen apuna aiemmin tekemäämme käännöstä näytelmästä. Tämän jälkeen tarkastelemme tekemiämme käännösratkaisuja kunkin huumorin keinon kohdalla. Tutkimme myös, millaiset käännösstrategiat toimivat huumoria käännettäessä.

Haluamme löytää toimivia tapoja huumorin kääntämiseen, jotta huumorin kääntäminen jatkossa ei tuottaisi suuria ongelmia itsellemme ja muille viittomakielialalla työskenteleville. Uskomme, että tuloksista on apua viittomakielen tulkeille ja tulkkiopiskelijoille, jotka työssään ja opinnoissaan kohtaavat humoristisia ilmaisuja.

2 HUUMORIN MÄÄRITELMÄ JA KEINOT

Kielellä leikittely on universaalia ihmisten leikkiä (Kytömäki 1986, 47). Toisaalta kulttuuri säätelee, mistä ylipäättään on sopivaa laskea leikkiä ja sanaleikin ymmärtäminen edellyttää usein kulttuurisidonnaista taustatietoa (Leppihalme 1997, 3). Kytömäen (1986, 47) mukaan kielellisen leikittelyn lähtökohtana on kielen kaksitasoisuus eli se, että muoto ja merkitys voidaan erottaa toisistaan. Käännettäessä suomenkielistä huumoria viittomakielelle vastaanottokanava muuttuu auditiivisesta visuaaliseksi, jolloin kielellisen leikittelyn muodon ja merkityksen välittäminen on hankalaa.

2.1 Huumorin määritelmä

Suomen kielen perussanakirja (1990, 244) määrittelee huumorin sydämelliseksi leikkisyydeksi, pilailuksi tai leikinlaskuksi. Huumori on myös myötätuntoinen tapa suhtautua erilaisiin elämänilmiöihin. (Suomen kielen perussanakirja 1990, 244.) Humoristisella asenteella voidaan löytää ilmiöiden pienetkin huvittavat puolet jopa silloin, kun niitä on hyvin vaikea nähdä (Ahlvik 1999, 13). Huumorin määrittelyä vaikeuttaa se, että huumoria esiintyy kaikilla viestinnän tasoilla ja kaikissa viestintätilanteissa (Kinnunen 1994, 9–10).

2.2 Kuurojen huumori

Kuurojen huumorissa leikitellään usein kuurojen ja kuulevien maailmojen eroilla ja yhteentörmäyksillä. Myös sormiaakkosiin liittyvät leikit, viittomakielen tulkkeihin ja kuurojen apuvälineisiin liittyvät vitsit sekä elämän humoristiset tapahtumat ovat usein humorististen esitysten aiheina. Kuurot hauskuuttavat toisiaan myös tekemällä pilaa itsestään. Kuurojen huumorin on tutkittu olevan kansainvälistä, mikä johtunee siitä, että kuurojen kokemukset valtaväestön keskuudessa elämästä ovat kaikkialla samankaltaisia. (Homi 1992, 11–14.)

2.3. Huumorin kielelliset keinot

Huumorin kielellisiä keinoja ovat esimerkiksi homonymia ja polysemia sekä loppusoinnut. Käsitlemme seuraavaksi kyseisiä keinoja, sillä niitä käytetään huumorin luomiseksi näytelmässä Ideaparkki.

2.3.1 Homonymia ja polysemia

Homonymia tarkoittaa kielitieteessä sanojen rakenteellista monitulkintaisuutta. Sanat ovat keskenään homonyymeja, jos ne kirjoitetaan tai äännetään samalla tavalla, mutta niillä ei ole muuten mitään tekemistä toistensa kanssa. Polysemia puolestaan on monimerkityksisyyttä. Polysemiolla tarkoitetaan sitä, että yksi ja sama sana saa eri yhteyksissä erilaisia merkitysvaihtoehtoja tai kokonaan uuden merkityksen. (Karlsson 1998, 213.) Ideaparkki-näytelmässä esiintyy monimerkityksisyyttä, esimerkiksi *pallit heiluu*. Homonymian ja polysemian erottaminen käytännössä on usein mahdotonta. Esimerkiksi eri sanakirjat antavat toisistaan eriäviä määritelmiä. (Tampereen yliopisto 2011.)

2.3.1 Loppusointu

Loppusointu, eli riimi, on kahden tai useamman säkeen lopputavujen sointumista keskenään. Suomenkielisessä runoudessa käytetään yksi-, kaksi- ja kolmisointutavuisia loppusointuja. Komiikan luomiseen käytetään usein monitavuisia loppusointuja. (Hosiaislouma 2003, 531.) Ideaparkki-näytelmässä esiintyy paljon monitavuisia loppusointuja, esimerkiksi *Ideaparkki – Nooan arkki* ja *Rantanen – antanen*. Riimi auttaa jäsentämään ja rytmittämään runoa sekä sidostamaan säkeitä yhteen. Riimiyksiköt esiintyvät usein lähellä toisiaan, esimerkiksi peräkkäisissä säkeissä. (Hosiaislouma 2003, 531.)

3 SUOMALAINEN VIITTOMAKIELI

Viittomakieli on kuurojen äidinkieli ja se on kehittynyt luonnollisena kielenä kuurojen yhteisöissä. Viittomakieli ei perustu vain käsien liikkeisiin, vaan siihen liittyvät vahvasti myös kasvot ja keho. (Hynynen, Pyörre & Roslöf 2003, 67.) Viittomakielessä on oma sanastonsa eli viittomistonsa ja kielioppinsa (Hytönen & Rissanen 2006, 22). Suomalaisen viittomakielen lisäksi Suomessa käytetään myös suomenruotsalaista viittomakieltä. Suomalainen viittomakieli turvattiin perustuslaissa vuonna 1995. (Lappi 2000, 72.)

3.1 Viittoman rakenne

Viittoma vastaa puhuttujen kielten sanaa tai joissakin tilanteissa kokonaista lausetta. Käsimuoto on yksi osa viittomakokonaisuudesta. Se muodostuu erilaisista sormien asennoista ja sormiyhdistelmistä. (Hytönen & Rissanen 2006, 21.) Suomalaisessa viittomakielessä esiintyy 37 käsimuotokremeemiä (Rissanen 1990, 67). Suomalaisen viittomakielen käsimuodot on esitetty liitteessä 1. (Liite 1. Suomalaisen viittomakielen käsimuodot.) Viittoman liike, esimerkiksi voimakkuus, nopeus ja suunta, vaihtelee tilanteesta riippuen aivan niin kuin käsimuotokin. Myös kehon ja kasvojen liikkeet on otettava huomioon viittomakieltä kuvattaessa. (Hytönen & Rissanen 2006, 22.) Käsien liike on viittomakielen vaikein kuvattava parametri (Rissanen 1990, 77).

Orientaatiolla tarkoitetaan sekä käden asentoa viittojaan nähden että rystysten suuntaa. Viittomisen aikana orientaatio muuttuu ja sen avulla samankaltaiset viittomat pystytään erottamaan toisistaan, esimerkiksi viittomat KUKKA ja LAMPPU. (Rissanen 1990, 87; Savolainen 2000a, 175.) Artikulaatiopaikka voi sijaita joko viittojan keholla tai neutraaltilassa, joka sijaitsee viittojan edessä (Hytönen & Rissanen 2006, 22). Suomalaisessa viittomakielessä ihmisen mielen ilmiöitä tarkoittavat viittomat tehdään usein pään seudulla ja tunteita ilmaisevat rinnan alueella (Malm & Östman 2000, 23). Yleisimmin viittoma tuotetaan neutraaltilassa (Rissanen 1990, 77).

Osa viittomista sisältää ei-manuaalisia piirteitä. Näitä ovat esimerkiksi pään ja vartalon liikkeet, ilmeet sekä suun liikkeet ja asennot eli huuliot. (Savolainen 2000a, 183.) Ei-manuaaliset elementit eivät yleensä esiinny yksinään, vaan ne joko täydentävät tai kumoavat käsien viestin (Rissanen 1990, 77).

3.2 Suomalaisen viittomakielen lauserakenne

Viittomakielen lauserakenteella eli syntaksilla tarkoitetaan lauseiden muodostamaa järjestelmää tai tämän järjestelmän tutkimusta. Syntaksin perusyksikkö on lause. Lauseella on lukuisia eri määritelmiä. Lause voidaan ymmärtää kokonaisuudeksi, jossa jostakin sanotaan jotakin. Ollakseen lause viittomia ei aina välttämättä tarvitse olla lukuisia, vaan yksikin viittoma voi jo muodostaa lauseen. (Jantunen 2003, 92.) Suomalaisen viittomakielen yleisin lauserakenne on aika, paikka, kuka teki ja mitä teki. Tämä järjestys ei kuitenkaan ole ehdoton, vaan se voi vaihdella. (Paunu 1983, 114.)

3.3 Glossaaminen eli viittomien muistiinmerkitseminen

Viittomakieltä voidaan kirjoittaa muistiin glossien eli viittomien muistiinmerkitsemisjärjestelmän avulla. Siinä viittomia ja pidempiä viitottuja jaksoja merkitään muistiin viittoman perusmerkitystä vastaavalla sanalla eli glossilla. Glossit kirjoitetaan vakiintuneen tavan mukaisesti suuraakkosilla, jotta ne erottuvat tavallisista sanoista. Yksittäinen viittoma, joka koostuu useasta sanasta, yhdistetään yhdysmerkillä. (Savolainen 2000b, 192.)

Glossin perään voidaan kirjoittaa pienellä viittoman tuottoon liittyviä ominaisuuksia. Esimerkiksi viittoman käsimuotoa, artikulaatiopaikkaa, liikettä ja ilmettä voidaan tarkentaa. Glossin perässä olevalla numerolla viitataan viittojan edessä olevaan alueeseen, joka on jaettu kahdeksaan eri osa-alueeseen. Suomalaisen viittomakielen paikannusalueet on kuvattu liitteessä 2. (Liite 2. Suomalaisen viittomakielen paikannus.) Numerot kertovat osoitusten ja liikkeiden suunnat. Viittomatason ylempää ja alemmaa tasoa merkitään numeron perässä kirjaimel-

la y tai a. Toistojen määrästä ilmoitetaan viittoman perässä olevalla x-kirjaimella. Viittomisen taukoa ilmaisee vinoviiva (/) ja pidempää taukoa kaksi vinoviivaa (//). Kysymysilmeet ja niiden vaikutusalue ilmaistaan alleviivauksella. (Savolainen 2000b, 192–193.)

4 KÄÄNTÄMINEN JA TULKKAUS

Kääntämisessä ja tulkkauksessa on molemmissa kyse kääntämisestä. Kuitenkin niiden väliset erot ovat selkeitä. Tulkattava teksti on aina ainutkertaista ja tilannesidonnaista. Käännös on pysyvä, ja sitä voidaan lukea ja analysoida monta kertaa sen tekemisen jälkeenkin. Toisin kuin tulkilla, kääntäjällä on aikaa pohtia käännösratkaisujaan ja hioa käännöstä, ennen kuin antaa sen eteenpäin asiakkaalle. (Vehmas-Lehto 2002, 17–19.)

4.1 Kääntäminen

Kääntäminen on monimutkainen prosessi, jossa on otettava huomioon monenlaisia asioita ja tehtävä valintoja. Ristiriitatilanteissa kääntäjä päätyy usein kompromisseihin. Usein luullaan, että kääntämisessä on kyse vain yksinkertaisesta kielenvaihdosta, jossa hyödynnetään sanakirjaa ja kielioppia. Esimerkiksi sanaleikkejä on kuitenkin lähes mahdotonta kääntää sanasta sanaan kohdekielille, jolloin kääntäjältä vaaditaan kekseliäisyyttä. Kääntäjän onkin tärkeää tutkia lähdemateriaalia, jotta hän tietää, mitä käännöksen tulee välittää ja kenelle se on tarkoitettu. Ilman analysointia käännöksestä saattaa tulla jotakin aivan muuta kuin kirjoittaja on tarkoittanut. (Vehmas-Lehto 2002, 16–19.)

Kielten sanat ja lauseet voidaan usein tulkita monella eri tavalla, ja tilanteesta riippuen niillä voi olla useita eri vaihtoehtoja tulokieleessä. Myös kulttuurierot aiheuttavat ongelmia kääntäjälle, sillä kielet voivat eri kulttuureissa poiketa huomattavasti toisistaan. Tällöin kääntäjän on tehtävä valinta kotouttavan ja vieraannuttavan käännöstävän välillä. Vieraannuttavan käännöstävän tarkoituksena on tuoda esille vieraan kulttuurin erityispiirteet ja vastaavasti kotouttavassa käännöksessä teksti muutetaan vastaamaan kohdekielen kulttuurioloja. (Vehmas-Lehto 2002, 16–19.)

4.2 Suomalaisen viittomakielen kääntäminen

Suomalaisen viittomakielen kääntämistä on tutkittu hyvin vähän, mutta sen kääntämiseen pätevät suureksi osaksi samat säännöt kuin puhuttujen kielten kääntämiseen. Viittomakielen tulkin tulee hallita kaksi kieltä ja kulttuuria, sillä kulttuurien ymmärtäminen auttaa tulkkiä kääntämään lähdemateriaalin tulokulttuuriin sopivalla tavalla. (Roslöf & Veitonen 2006a, 108; Ingo 1990, 83.)

Viittomakielisen käännöksen tavoite on usein lähdekielisen tekstin mahdollisimman oikeakielinen ja sujuva ilmaisu kohdekielellä. Vieraskielisestä käännöksestä voi olla hankala havaita esimerkiksi sävyjä ja piilomerkityksiä. Suomenkielinen tulkki havaitsee suomenkielisestä käännöksestä helposti edellä mainitut seikat, mutta viittomakielisestä käännöksestä niitä on huomattavasti vaikeampaa huomata. Kääntäjälle voi tuottaa myös hankaluuksia ilmaista jokin asia piilotetusti niin, että vastaanottaja voi päätellä asian vihjeiden perusteella. Lopputulos ei välttämättä kaikilta osin vastaa lähtötekstiä, sillä hyviin ratkaisuihin päätyminen voi tuottaa vieraskieliselle kääntäjälle ongelmia. (Roslöf & Veitonen 2006a, 109–110.)

Suomalaiselle viittomakielelle kääntämiseen lisää haastavuutta myös se, että viittomakielellä ei ole vakiintunutta kirjallista muotoa eikä kulttuuria (Malm & Östman 2000, 9). Kääntäjällä ei ole apunaan leksikko- tai kielioppiteoksia vähäisen viittomakielen tutkimuksen vuoksi (Rissanen 2000, 140).

4.3 Teatteritulkkaus

Teatteritulkkaus on simultaanitulkkausta eli samanaikaistulkkausta viittomakielelle, puheelle tai kirjallisesti. Teatteritulkkaus on usein parityötä, ja siihen on mahdollista valmistautua etukäteen. Valmistellussa tulkkauksessa tulkilla on käytössään materiaalia, esimerkiksi käsikirjoitus, johon hän voi perehtyä ennen varsinaista tulkkaustilannetta. Tämän vuoksi teatteritulkkaus on usein lähempänä käännöstä kuin suoraa tulkkausta. (Roslöf & Veitonen 2006b, 165.)

Teatteritulkkaus ei ole puhtaasti kääntämistä eikä tulkkausta (Anturaniemi ja Sillanpää 2002, 32). Viittomakielen tulkki ei voi tukeutua vain kirjoitettuun tekstiin valmistautuessaan teatteritulkkaukseen. Tulkin on otettava huomioon, että näytelmä on kirjoitettu puheeksi, jolloin se sisältää myös paralingvistisiä eli kielen järjestelmään kuulumattomia järjestelmiä, joissa esimerkiksi äänen korkeus, puheen nopeus ja äänenpaino ovat kaikki merkittäviä. (Bassnett 1995, 146.)

5 KÄÄNNÖSTEORIAM

Kääntämisen perustavoitteena voidaan ajatella olevan joko ekvivalenssin tai adekvaattisuuden tavoittelun. Ekvivalenssilla tarkoitetaan lähtötekstin ja kohdetekstin välistä vastaavuutta. Adekvaattisessa käännöksessä käännöstä pidetään lähtötekstiä tärkeämpänä. (Hytönen & Rissanen 2006, 17; Hytönen 2006, 66.) Tässä opinnäytetyössä adekvaattisuudella tarkoitetaan käännöksen suhdetta kohdekieleen ja käännöksen vastaanottajiin.

Kulttuuriprojekteissa, esimerkiksi näytelmissä, käännöksen tavoite on usein elämyksen ja tunnetilan välittäminen. Komediasa käännöksen tavoite on viihdyttäminen ja yleisön naurattaminen. Jos viittomakielinen asiakas hymyilee yhtä leveästi kuin muu yleisö, on käännös onnistunut eli adekvaattinen. (Roslöf & Veitonen 2006a, 111.)

Käännösprosessin aikana sovelsimme useampaa käännösteoriaa, sillä mieles-tämme yksi ja sama lähestymistapa ei toiminut kaikkien käännösten kohdalla. Seuraavassa luvussa käsittelemme niitä kääntämisen lähestymistapoja, joita käytimme aineiston kääntämisessä.

5.1 Ekvivalenssi ja adekvaattisuus

Hytösen mukaan Eugene A. Nida on jakanut ekvivalenssin dynaamiseen ja muodolliseen eli formaaliseen ekvivalenssiin, sillä perinteisen ekvivalenssin käsitteen on koettu sivuuttavan kulttuuriset, tekstuaaliset ja muut tilannesidonnaiset tekijät. Dynaamista ekvivalenssia käytetään silloin, kun käännöstä luettaessa lukijan reaktiot pyritään saamaan samanlaisiksi kuin lähtötekstiä lukiessa. Muodollisessa ekvivalenssissa puolestaan pyritään saamaan aikaiseksi lähin mahdollinen vastaavuus lähtötekstin ja kohdetekstin muodon ja sisällön välillä. (Hytönen 2006, 67.)

Funktionaalista ekvivalenssia käytetään joskus Nidan dynaamisen ekvivalenssin synonyymina. Funktionaalissa ekvivalenssissa lähtö- ja kohdeteksteillä tulisi olla sama tai ainakin lähellä toisiaan oleva funktio, jolloin käännöksen funktio mukautuu lähtötekstin funktion mukaan. (Vehmas-Lehto 2002, 70.) Semanttisella ekvivalenssilla puolestaan tarkoitetaan merkitysvastaavuutta. Käännöksen tarkoituksena on välittää lähtötekstin merkitys, mutta ei sen muotoa. (Hytönen 2006, 69.)

Adekvaattisuudessa tärkeänä pidetään käännöksen toimivuutta kohdekielisessä kulttuurissa eli käännöksen suhdetta kohdekieleen ja käännöksen vastaanottajiin. Adekvaattisuudessa painopiste on käännöksessä lähtötekstin sijaan. Adekvaattisuutta voidaan pitää ekvivalenssin vastakohtana. (Hytönen 2006, 69.)

5.2 Skoposteoria

Skoposteorian ja käsitteen skopos ovat kehittäneet Katharina Reiss ja Hans Vermeer. Sana *skopos* on kreikkaa ja tarkoittaa päämäärää tai tavoitetta. Skoposteoriassa kääntämisessä on tärkeintä ottaa huomioon käännöksen tavoite eli skopos. (Hytönen 2006, 71.) Käännöksen skopoksena voi olla mikä tahansa, mitä kääntäjä tai toimeksiantaja haluaa tai tavoittelee. Skoposteorian mukaan käännöksen ei tarvitse olla ekvivalentti, kunhan se on hyvä. Myös ekvivalentti käännös voi kuitenkin olla hyvä, jos käännöksen ekvivalenttisuus on skopoksena. (Vehmas-Lehto 2002, 92–95.)

5.3 Pragmaattiset adaptaatiot

Pragmaattiset adaptaatiot auttavat kääntäjää saavuttamaan adekvaattisuuden. Pragmaattisilla adaptaatioilla tarkoitetaan sellaisten lähtökielisten kohtien, jotka tulokielessä eivät toimisi hyvin, muokkaamista tulokieliseen ympäristöön sopiviksi. Niiden tarkoituksena ei ole hioa yksittäisiä ilmaisuja, vaan saada käännös toimimaan kokonaisuutena kohdekielessä. (Vehmas-Lehto 2002, 99–100.) Pragmaattiset ongelmat voivat liittyä esimerkiksi kulttuuri- ja sivistyseroihin (In-

go 1990, 187). Pragmaattiset adaptaatiot ovat lisäyksiä, poistoja, korvauksia ja järjestyksen muutoksia (Vehmas-Lehto 2002, 99–100). Tavallisimmin käytettyjä pragamaattisia adaptaatioita ovat korvaukset ja lisäykset. Kääntäjä voi joskus joutua turvautumaan poistoihin, sillä hankalat yksityiskohdat saattavat aiheuttaa tilaa vievää selittelyä käännökseen. Käännös ei aina ole tilannesidonnainen, jolloin kääntäjä joutuu turvautumaan pragmaattisiin adaptaatioihin saadakseen käännöksestä toimivan. (Hytönen 2006, 78–79.)

6 HUUMORIN LUOKITTELU JA KÄÄNTÄMISEN KEINOT

Teimme viittomakielen käännöstyön toiseen opistojaksoon liittyen keväällä 2010 näytelmästä Ideaparkki. Olimme yhteydessä näytelmän ohjaajaan ja kävimme seuraamassa harjoituksia. Tulkkasimme yhden näytöksen käännöksen pohjalta kesäkuussa Tarvasjoen kesäteatterissa viittomakielen lehtori Pauliina Sepän ohjauksessa. Tämän opinnäytetyön aikana käännsimme aiempaa käännöstä apuna käyttäen näytelmästä poimitut humoristiset ilmaisut uudelleen viittomakielelle.

6.1 Ideaparkki-näytelmä

Ideaparkki on humoristissävyytteinen näytelmä, ja sen on kirjoittanut Markku Hattula. Näytelmä kertoo pienestä Koivumäki-nimisestä kylästä, jonne liikemies Oiva Hukari haluaa rakentaa laivanmuotoisen ostoskeskuksen, Ideaparkin. Ideaparkki saa koko kylän sekaisin kunnanjohtajaa myöten. Myös huijarit yrittävät päästä osallisiksi tästä menestysprojektista. Kylän kunnanjohtaja kokee näytelmän aikana suuren rakkauden, mutta on lähellä joutua konkurssiinkin rakkauden sokaisemana. Näytelmän tapahtumia esittelee ja kommentoi humoristisella tavalla paikallinen kylähullu Riimi-Rantanen. Näytelmän huumori syntyy ajankohtaisilla aiheilla, leikkimielisillä ja koomisilla hahmoilla sekä kielellä leikitelyllä.

Ideaparkki-näytelmässä leikitellään paljon seksuaalisuudella sekä päihtymyksellä. Esimerkiksi näytelmän hahmo Riimi-Rantanen esiintyy päihtyneenä ja Herman Helt viriilinä naistenmiehenä. Leena Aarikka-Stenroosin (1995, 24) mukaan sanaleikeille on tyypillistä hyödyntää tällaisia attraktiokeskuksia eli vetonauloja, joiden ympärille leikkittely kerääntyy. Attraktiokeskuksia voivat olla esimerkiksi seksuaalisuus, ruumiintoiminnot ja vessahuumori (Milner 1977, 22–23). Leena Kytömäki (1986, 55) mainitsee myös päihtymyksen yhdeksi attraktiokeskukseksi.

6.2 Käännösprosessi

Käännösprosessiin sisältyy kolme vaihetta: analyysi-, siirto- ja muotoiluvaihe. Näitä vaiheita ei voi erottaa toisistaan vaan ne ovat sidoksissa toisiinsa kronologisessa järjestyksessä. (Ingo 1990, 108–109.) Käännösteorioiden avulla kääntäjä löytää tavoitteen käännökselleen, mutta yksityiskohdista hän vastaa itse omia taitojaan käyttäen.

Käännösprosessin analyysivaiheen aloitimme lukemalla käsikirjoituksen uudelleen kokonaisuutena. Analyysivaiheessa keskityimme, syvennyimme ja perehdyimme humorististen ilmaisujen suomenkielisiin merkityksiin ja käyttöyhteyksiin näytelmässä. Pohdinnan avulla pyrimme hahmottamaan ilmaisujen mahdollisia kaksoismerkityksiä.

Käännösprosessin kuluessa pohdimme ja kokeilimme erilaisia viittoma- ja käännösratkaisuja. Selvitimme puuttuvia viittomia lehtoreiltamme ja testasimme vaikeiden kohtien toimivuutta viittomalla kohtia toisillemme ja viittomakielisille henkilöille. Viittomakielisten henkilöiden kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta teimme käännösehdotuksiimme merkitysvastaavuuksia ja kohdekielisiä käännösratkaisuja.

Näytelmässä esiintyneet humoristiset ilmaukset olivat tilannesidonnaisia, joten asiayhteydestä irrallisina ne eivät olleet humoristisia. Tämä hankaloitti myös keskusteluja viittomakielisten henkilöiden kanssa. He eivät esimerkiksi pystyneet antamaan meille viittomakielelle vastaavaa ilmaisua, sillä he eivät tunteet asiayhteyttä ja näytelmän juonta. Otollisin tilanne olisi ollut, jos olisimme voineet käydä käännöksiämme läpi tulkkausta seuranneiden viittomakielisten henkilöiden kanssa, joille näytelmän juoni ja aikaisemmat käännösratkaisumme olisivat olleet entuudestaan tuttuja.

Saimme vahvistusta käännösratkaisujemme toimivuuteen seuraamalla viittomakielisen yleisön reaktioita näytelmän tulkkauksen aikana. Tulkkauksen jälkeen keskustelimme viittomakielisten henkilöiden kanssa, jolloin saimme vielä vahvistuksen siitä, että näytelmä oli ollut myös heidän mielestään humoristinen ja

käännöksemme toimivia. Keskustelun ja reaktioiden pohjalta pystyimme säilyttämään jo toimiviksi todetut humorististen ilmauksien käännökset ennallaan.

Kääntämisen tärkein tavoite oli tuottaa oikeakielinen käännös, joka toimisi viittomakielisessä kulttuurissa. Halusimme, että näytelmän huumori välittyisi kohdekielelle. Käännösteorioina käytimme skoposteoriaa sekä suurimmaksi osaksi dynaamista ekvivalenssia. Kääntämisessä hyödynsimme myös pragmaattisia adaptaatioita kohdissa, jotka eivät sellaisenaan käännettynä olisi toimineet kohdekielellä.

6.3 Huumorin keinojen luokittelu ja kääntäminen

Ideaparkki-näytelmän käsikirjoitus sisälsi paljon erilaisia huumorin keinoja, esimerkiksi asioiden kärjistämistä, toistoa ja jonkin tutun asian esittämistä uudella tavalla. Valitsimme uudestaan tarkasteltaviksi ja käännettäviksi esimerkkejä, jotka koimme erityisen hankaliksi kääntää, ja joiden kääntämiseen halusimme löytää toimintatapoja. Halusimme myös, että valitsemamme huumorinkeinot olisivat kieleen perustuvia. Poimimme käsikirjoituksesta esimerkkejä humoristisista ilmauksista, jonka jälkeen luokittelimme ne ryhmiin.

Käsitlemme kolmea eri huumorin kielellistä keinoa, joita käytettiin huumorin luomiseksi Ideaparkki-näytelmässä. Luokittelimme huumorin keinot suomen kielen mukaan kolmeen ryhmään: huono suomi, monimerkityksisyys ja riimittely. Käytimme suomenkielistä ryhmittelyä, sillä työmme tarkoituksena oli tutkia, kuinka suomenkieliset humoristiset ilmaisut kääntyvät viittomakielelle. Tekevämmme luokittelun avulla samantyylliset suomenkieliset huumorin keinot saatiin samaan luokkaan. Käyttämämme luokat sivuavat hieman toisiaan. Niissä käytettäviä käännöstapoja on mahdollista soveltaa myös muissa luokissa, ja niitä yhdistelemällä on mahdollista saada vielä toimivampia käännösratkaisuja.

6.3.1 Huono suomi

Suomen kielessä käytetään huumorin keinona tahallista huonoa suomen kieltä. Kääntäessämme pohdimme, onko viittomakielessä olemassa samanlaista huumorin tehokeinoa. Viittomakielisten henkilöiden mukaan viittomakielessä esiintyy tahatonta väärin viittomista, joka on viittomakielisten mielestä humoristista. Viittomakielessä ei siis käytetä huonoa kielitaitoa tarkoituksellisesti huumorin luomiseen, vaan se on hetkessä vahingossa tapahtuvaa tilannekomiikkaa.

Näytelmän hahmo Herman Helt esiintyy ulkomaalaisena luontaishoidon asiantuntijana, jonka suomen kielen taito on heikko. Heikko kielitaito ilmenee muun muassa sanojen taivutusvirheinä ja vierasperäisten sanojen käyttönä suomen kielen seassa.

Halusimme pitää käännösten kielen ymmärrettävänä, sillä myös suomenkielisten oli helppo ymmärtää lähdettä kielen muuntelusta huolimatta. Tästä syystä muutimme viittomakielessä yhden viittoman kohdalla aina vain yhtä parametriä eli viittoman osaa, jotta ymmärrettävyys säilyi.

Roolihenkilö käytti puheessaan toisesta kielestä lainattua sanaa, joka oli muokattu suomen kieleen sopivaksi. Esimerkiksi kun henkilö puhui treffaamisesta, käytimme viittomaa TAVATA, mutta säilytimme huuliossa sanan treffata. Tällöin myös viittomakielinen henkilö sai vihjeen alkuperäisestä sanasta.

Käännöksessämme emme pystyneet aina tuomaan henkilön ulkomaalaistaustaa esiin samoissa kohdissa kuin suomenkielisessä lähteessä. Tämän vuoksi lisäsimme viittomakieleen ulkomaalaistaustaa kohtiin, joissa sitä suomen kielessä ei esiintynyt. Tällä tavoin pystyimme tuomaan roolihenkilön taustaa esille kohdekielessä yhtä usein kuin lähdekielessä. Esimerkiksi roolihenkilö lausui sanan koivu oikein, mutta viitoimme sen väärällä käsimuodolla.

Ilmaisimme roolihenkilön huonoa suomen kielen taitoa myös sujumattomuuden avulla. Epäröivä viittominen ilmentää viittomakielisille, että viittomakieli ei ole

henkilön äidinkieli. Jos viittomakielen tuottaminen näyttää vaivalloiselta, on se yksi merkki siitä, että kieli on henkilölle vieraskieli äidinkielen sijaan.

Lainasimme viittomia myös amerikkalaisesta viittomakielestä, joka oli yksi tapa tuoda esiin roolihenkilön ulkomaalaistausta. Esimerkiksi suomalaisen viittomakielen viittomat KESKUS ja SIELU on korvattu amerikkalaisen viittomakielen vastineilla. Amerikkalaisen viittomakielen viittomat on merkitty esimerkkilauseisiin lyhenteellä ASL.

Esimerkkilauseet:

Hyvä päivä... tämä liene Koivumäki-keskus?

HYVÄÄ PÄIVÄÄ (epäröivä liike) / TÄMÄ KOIVU(käsimuotovirhe)
+MÄKI+KESKUS (käsimuoto: /B/)?

Spirit ja fysiikka, se olla kokonaisuus.

SPIRIT (ASL-viittoma) RUUMIS NE-KAKSI KOKONAISSUUS

Adjöö! Me treffata vielä...

HEI (huulio: adjöö)! ME-KAKSI TAVATA (huulio: treffata) VIELÄ!

6.3.2 Monimerkityksisyys

Monimerkityksisyyttä kääntäessämme emme käyttäneet apunamme muiden kielten teorioita, sillä halusimme keskittyä suomen kielen ja viittomakielen väliin kääntämiseen. Kielten eroavaisuuksien vuoksi teorian soveltaminen olisi

voinut olla myös mahdotonta, sillä yhden kielen monimerkityksisyys ei välttämättä toimi tai saa useampaa merkitystä muissa kielissä.

Näytelmässä leikitellään sanojen monimerkityksisyydellä. Monimerkityksisyyden kääntäminen oli haastavaa, sillä suomenkieliset monimerkityksisyydet eivät saa useaa merkitystä viittomakielelle käännettäessä. Käännöksissä olemme käyttäneet pragmaattisia adaptaatioita, esimerkiksi lisäyksiä, jotta käännös toimisi kohdekielessä.

Esimerkiksi suomen kielessä sana palli tarkoittaa sekä sukuelimiä että istuinta. Näytelmässä palleilla viitattiin myös työpaikkaan. Viittomakielessä viittoma PALLI tai TUOLI ei kuitenkaan saa useampaa merkitystä, jonka vuoksi teimme käännökseen lisäyksen ja selitimme merkitykset.

Suomen kielessä kahvin heittäminen naamaan voi tarkoittaa sekä kahvin juomista että sen heittämistä naamalle. Toimme monimerkityksisyyttä esiin viittomalla viittoman JUODA rennosti kohti kasvoja, jolloin se voi viittomakielessä saada molemmat merkitykset.

Esimerkkilauseet:

Kohta alkaa Onnin ja Arimon pallit heilahdella.

ONNI MYÖS ARIMO OMA-2-3 TYÖPAIKKA EPÄVARMA TIPPUU-TUOLILTA
PALLIT SATTUA

Päässäsi sinulla hiivaa on, molemmissa päissä!

OMA-2 PÄÄ HIIVA ON / NÄYTTÄÄ-SILTÄ TOINEN ALUE (nivuset) MYÖS

Heität muutaman kupin kahvia naamaasi.

OS-2 KAHVI JUODA (käsimuoto: /C/, liike rento)

6.3.3 Riittäily

Näytelmän hahmo Riimi-Rantanen kommentoi näytelmän kulkua usein riimeillä, jotka olivat useimmiten loppusoinnollisia. Pyrimme tuomaan runotyyliä esille rytmittämällä viittomistamme suomenkielisten loppusointujen mukaan. Ylävartalon pieni sivuttaissuuntainen liike selkeytti ja tauotti pitkiäkin riittäilyjä, sillä viittomat eivät tulleet päällekkäin, vaan ne tuotettiin eri puolilla viittomatilaa.

Loppusointuja olisi mahdollista ilmaista viittomakielessä esimerkiksi käsimuotojen, liikkeiden ja muiden parametrien yhtenevyydellä. Emme kuitenkaan muuttaneet viittomista runotyyliksi, koska mielestämme Riimi-Rantasen käyttämät runot eivät olleet perinteisiä runoja, vaan enemmänkin nykyaikaista riittäilyä. Hylkäsimme riittäilyjen muuttamisen viittomakielessä loppusoinnollisiksi runoiksi myös siitä syystä, että halusimme säilyttää riittäilyjen sisällöt näytelmän juoneen sopivina.

Esimerkkilauseet:

Pedikyyri, manikyyri

muotimeikki, kauneusleikki

silikoonitissit ja ryppyhissit.

Koivumäen naiset ne nuortuu ja suortuu!

Eessä voi olla jo uusi onni, akkaansa vahtii pian jokainen sonni.

PEDYKYYRI MANIKYYRI /
 MUOTIMEIKKI KAUNEUSLEIKKI /
 SILIKONITISSIT RYPPYHISSIT /
 KOIVUMÄKI OMA-2 NAINEN-2-3 NUORI MUUTTUA MYÖS
 POSKET SILOTTUA /
 TULEVAISUUS UUSI ONNI LÖYTYÄ VOI / JOKAINEN MIESTENMIES OMA
 AKKA VAHTIA

*Tulvan kesti Nooan arkki
 huonompi ol Ideaparkki!
 Meni siinä muuan tonni
 eipä ollut myötä Onni!*

AIKAISEMMIN n-o-o-a OMA-2 LAIVA TULVA KESTÄÄ /
 IDEAPARKKI SUJUA HUONO UPOTA /
 RAHAA TUHAT_{xx} KADOTA /
 ONNI MUKANA EI-LAINKAAN!

*Uudet tuulet ja uudet himot... punaiset huulet ja idän kimot... mummoille mani-
 kyyriä ja papoille kyytiä muuten vaan..*

UUDET TUULET / UUDET HIMOT / PUNAISET HUULET AASIA TYTÖT OS-2-
 3 / MUMMOT MANIKYYRI / PAPAT KYITIÄ MUU HOITO (kulmat koholla)

7 KÄÄNNÖSTEN TARKASTELU

Tavoitteenamme oli löytää suomenkielisille humoristisille ilmaisuille viittomakielellä toimiva käännös. Pyrimme saamaan käännöksestämme kerrontatyyllisen ja välittämään humoristiset kohdat myös viittomakielisille. Olemme äidinkielellämme suomenkielisiä, joten meillä ei ole samanlaista käsitystä huumorista kuin viittomakielisillä.

Saimme keväällä 2010 tekemäämme käännökseen apua viittomakielisiltä henkilöiltä, mutta halusimme paneutua huumorin kääntämiseen vielä uudestaan. Teimme kaikista humoristista käännöskohdista uuden tarkastelun, jossa oli jälleen mukana viittomakielisiä. Korjasimme aikaisemmin tehtyjä ratkaisuja palautteiden perusteella. Vaikka saimme käännöksiin apua viittomakielisiltä henkilöiltä, emme aina voineet korvata suomenkielisiä humoristisia ilmaisuja viittomakielisillä vastineilla, sillä käännösten tuli sopia näytelmän juoneen.

Suomenkielisessä huumorissa tärkeänä osana on kielellä leikittely, ja se perustuu enimmäkseen auditiivisuuteen. Viittomakielisessä huumorissa visuaalisuus on tärkeässä osassa. Lavan tapahtumat, esimerkiksi humalaisen hoipertelu, välittyy niin viittomakieliselle kuin suomenkielisellekin katsojalle, jolloin katsojan vastaanottokanava ei vaikuta siihen, kuinka huumori välittyy vastaanottajalle. Käännösratkaisumme olivat melko suomen kielen mukaisia, koska vastaavaa ilmaisuja ei löytynyt viittomakielestä tai ilmaisu perustui vahvasti kielelliseen leikittelyyn. Kielellisen leikittelyn tulkkaminen mistä tahansa kielestä toiseen on aina haastavaa ja vaatii tulkilta vahvaa kulttuurin tuntemusta.

Saimme eläytymisellämme ja ei-manuaalisilla elementeillä aikaan visuaalisuutta tulkkaukseen, jolloin käännös ja ei-manuaaliset elementit tukivat toisiaan ja näytelmä oli suomen kielen mukaisesta käännöksestään huolimatta myös viittomakielisten mielestä humoristinen. Saimme asiakkailta suoraan palautetta heti tulkkauksen jälkeen siitä, että huumori oli välittynyt heidän mielestään ja tulkkauksemme oli onnistunut. Tästä syystä merkitsimme glosseihin myös ei-

manuaaliset elementit. Jos ilmeessä on ristiriita sanoman kanssa, voi koko merkitys muuttua päinvastaiseksi.

Viittomakielisen henkilön suomen kielen taito vaikuttaa siihen, mihin suuntaan kääntäjä lähtee käännostään viemään. Olisikin hyvä, että ennen käännöksen tekoa kääntäjä saisi tietoa asiakkaiden toiveista ja suomen kielen taitotasosta, jolloin käännostä voisi muokata asiakkaan toiveiden mukaiseksi. Myös pieni keskusteluhetki ennen tulkkaustilanteen alkua antaa tulkille käsityksen asiakkaan käyttämästä kielestä. Tässä työssä esitellyt käännoesimerkit saavat varmasti hyvin suomen kieltä osaavissa aikaan toivotut reaktiot, mutta vahvasti viittomakieliset henkilöt eivät välttämättä ymmärrä suomen kieleen perustuvia humoristisia ilmaisuja. Ihannetilanne olisi, että humoristiset kohdat viitottaisiin sekä suomen kielen mukaan että selittäen. Kuitenkin usein valinta näiden kahden väliltä on tehtävä ajan rajallisuuden vuoksi nopeasti, varsinkin jos kyseessä on tulkkaustilanne eikä käännos.

Käytimme monimerkityksisyyden kääntämisessä lisäyksiä eli pragmaattisia adaptaatioita. Monet suomenkieliset monimerkityksisyydet perustuvat vahvasti sanoille, joilla kaikilla ei ole suoranaista vastaavuutta viittomakielessä. Käytettäessä lisäystä pragmaattisena adaptaationa, tulee ottaa huomioon aika sekä se, ettei kääntäjä selitä asiaa liiaksi auki. Liiallisella selittämisellä kääntäjä antaa valmiin vastauksen vastaanottajalle, jolloin vastaanottajalta jää oivaltamisen ilo kokematta. Puhutuissakaan kielissä sanojen monimerkityksisyyden kääntäminen kieleltä toiselle ei ole helppoa. Hyvänä apuna näissä on juuri pragmaattiset adaptaatiot, jotka antavat mahdollisuuden tehdä korvauksia, poistoja ja lisäyksiä.

Monimerkityksisyyksissä ja niiden kääntämisessä onnistuimme hyvin. Pyrimme käännoksissä selittämään merkitystä auki, mutta koska se ei aina ollut mahdollista, teimme suomen kielen mukaisen käännöksen. Näissä käännostratkaisuisa humoristisen ilmauksen ymmärtäminen jäi vastaanottajan vastuulle. Haasteita varsinkin tulkkaustilanteessa aiheuttaa se, että tulkin on mahdotonta tietää, palataanko humoristiseen ilmaisuun myöhemmin. Käännetty humoristinen kohta saattaa myöhemmin aiheuttaa tulkille ongelmia, jos siihen palataan ja ensim-

mäinen käännös ei ollut onnistunut. Etukäteen saatu käsikirjoitus auttoi meitä kääntämään humoristiset ilmaisut niin, että yhteys mahdollisiin myöhempisiin viittauksiin säilyi ja vastaanottaja pystyi tunnistamaan ilmaisujen välisen yhteyden.

Näytelmän roolihahmon, Herman Heltin, vierasperäinen tausta tulee näytelmässä selvästi esille. Hänen käyttämänsä kieli ei ole hyvää suomenkieltä, vaan osa sanoista on perusmuodossa ja vierasperäisiä. Huonon suomen kääntäminen onnistui hyvin. Otimme viittomiseen mukaan vääriä käsimuotoja ja lehtorimme Kati Huhtinen auttoi meitä poimimaan käännökseemme viittomia amerikkalaisesta viittomakielestä. Käännökset olivat onnistuneita, sillä vastaanottajalle tuli ilmi se, että henkilö ei ollut syntyperältään suomenkielinen. Pyrimme kuitenkin pitämään käännökset ymmärrettävinä ja käyttämään vääriä käsimuotoja sekä vierasperäisiä viittomia vain tehokeinoina. Tämä keino ei ole suoraan sovellettavissa muihin esittämiimme huumorin keinoihin, sillä muissa keinoissa ei ole tarkoituksena käyttää virheellistä viittomakieltä. Kuitenkin esimerkiksi Riimi-Rantasen riimitelyä ja humalaista puhetyyliä voisi tuoda esille myös epäselvinä ja haparoivina viittomina. Esimerkiksi hieman epäselvät käsimuodot tai hapuilevat viittomapaikat voisivat tukea lavalla tapahtuvaa humalaista kävelyä.

Ideaparkki-näytelmässä käytetty loppusoinnullinen riimitely ei ollut runotyylistä lausuntaa, vaan enemmänkin humoristista riimitelyä. Emme lähteneet tekemään riimitelyistä runoja, vaan yritimme tuoda lorumaista puhetyyliä esiin rytmittämällä viittomista. Näytelmän hahmo Riimi-Rantanen lausui riimit rytmillisesti ja tämän rytmin pyrimme tuomaan myös viittomiseen. Onnistuimme välittämään hahmon puhetyylin viittomakieleen tekemällä selkeitä tauotuksia. Kohdissa, joissa lueteltiin vain sanoja peräjälkeen, teimme ylävartalolla pientä sivuttaissuuntaista liikettä, jolloin viittomat eivät tulleet päällekkäin, vaan ne tuotettiin eri puolilla viittomatilaa. Myös Riimi-Rantasen humalainen puhetyyli tuli näkyä viittomisessa epäröintinä. Samanlaista epäröintiä viittomisessa voi käyttää hyväksi tulkattaessa huonoa suomenkieltä.

Ajan salliessa olisimme tehneet enemmän yhteistyötä viittomakielisten henkilöiden kanssa ja testanneet käännösten toimivuutta vielä lisää. Tulkatessamme näytelmää viittomakielelle pystyimme huomioimaan viittomakielisten reaktioita.

Kokonaisuutena käänös sai aikaan toivottuja reaktioita, esimerkiksi viittomakielinen yleisö nauroi samoissa kohdissa kuin suomenkielinen yleisö, mutta ajan rajallisuuden vuoksi emme voineet keskittyä pienimpiin yksityiskohtiin. Analysoituamme tekemämme käänökset ja vertailtuamme eri käänöksiä, huomasimme, että kielitaitomme on kehittynyt vuodessa ja saimme uusia ratkaisumalleja. Huumorin keinojen selkeä luokittelu auttoi käyttämään sopivaa keinoa sopivassa kohdassa, jolloin tyylit pysyivät samoina koko tulkkauksen ajan.

8 POHDINTA

Työn aikana tutustuimme erilaisiin huumorin keinoihin, sillä meidän tuli ymmärtää huumorin keinot suomen kielessä ennen kuin pystyimme kääntämään ne viittomakielelle. Vasta merkityksen ollessa selvillä pystyimme etsimään humoristisille ilmaisuille viittomakielistä vastinetta.

Huumorin kääntäminen oli haastavaa, sillä emme löytäneet yhtä selkeää toimintatapaa sen kääntämiseksi. Lisähaastetta meille aiheutti se, että käänsimme äidinkielestämme eli suomen kielestä suomalaiseen viittomakieleen, joka on meille vieraskieli. Pohdimme, miten saamme käännoksellämme kohdekielisissä henkilöissä aikaan samat reaktiot kuin lähtökielisissä.

Halusimme olla lojaaleja lähdetekstille unohtamatta kohdekielen kulttuuria. Pohdimme, kuinka paljon voimme kääntäjinä muokata lähdekielisiä ilmaisuja, jotta käännoksestä tulisi kohdekulttuurin kannalta ymmärrettävää. Käännöstyömme tuloksena löysimme toimivia tapoja kääntää suomenkielisiä humoristisia ilmaisuja viittomakielelle. Erilaisia huumorin välittämisen keinoja on olemassa useita. Tutkiessamme vain muutamaa näistä keinoista pystyimme keskittymään käännoksiin paremmin ja sitä kautta käännosten laatu säilyi hyvänä.

Humorististen ilmaisujen kääntämistä on koulutuksessamme käsitelty vähän. Käytännön kokemuksen kautta olemme kuitenkin huomanneet, että useissa tulkkaustilanteissa esiintyy huumoria. Tulkkaustilanteen osalliset kohtaavat ja rentoutuvat, jos tulkki onnistuu huumorin kääntämisessä. Tulkkaustilanne sujuu paremmin, mikäli tulkki on onnistunut välittämään huumorin ja molemmat osapuolet reagoivat huumoriin samalla, toivotulla tavalla. Onnistuneen huumorin kääntämisen seurauksena tulkin on myös helpompi työskennellä tilanteessa, sillä naurun myötä osapuolet kohtaavat ja tilanne vapautuu. Humoristisen ilmaisun käännettyään tulkki saa saman tien palautteen siitä, onko käänнос ollut toimiva vai ei. Mikäli vastaanottaja ei reagoi käännokseseen toivotulla tavalla, on syy useimmiten käännoksessä sekä vastaanottajan suomen kielen tasossa.

Parityöskentely oli mielestämme hyödyllistä, sillä sen avulla ilmaisulle löytyi usein kaksi käännösvaihtoehtoa. Parityöskentely mahdollisti myös sen, että mahdolliset käänнос- tai asiavirheet havaittiin nopeasti. Jatkossa viittomakielen tulkin työ tulee olemaan entistä enemmän parityöskentelyä, joten jo opiskeluvaiheessa harjoiteltu parityöskentely on varmasti hyödyksi työelämässä.

Kyseinen aihe sisältää paljon jatkotutkimusmahdollisuuksia. Tutkimusaiheena voisi esimerkiksi olla, millaisia ratkaisuja alalla työskentelevät tulkit tekevät huumorin kääntämiseksi ja onko heillä tiettyjä ratkaisumalleja jo käytössään. Myös asiakkaiden kokemuksia, toiveita ja ajatuksia huumorin kääntämisestä olisi hyödyllistä selvittää. Työssämme käsiteltiin vain muutamia huumorin välittämisen keinoja, joten olisi mielenkiintoista tutkia myös, miten esimerkiksi erilaiset sananmuunnokset ovat käännettävissä viittomakielelle.

Opinnäytetyöllemme asettamamme tavoitteet toteutuivat hyvin. Saimme hyvää kokemusta käännöstyöstä, pitkäkestoisesta käännosprosessista ja parityöskentelystä. Opinnäytetyömme on jatkoa viime kevään käännöstyölle, joten materiaali oli meille jo entuudestaan tuttua. Tästä johtuen käännöksen jatkotyöstäminen ja opinnäytetyön materiaalina käyttäminen oli meille mieluisaa. Käännosprosessin aikana tutustuimme käännöstieteelliseen kirjallisuuteen ja löysimme itsellemme hyödyllisiä tapoja kääntää. Toivomme, että työmme tarjoaa myös muille työkaluja humorististen ilmaisujen kääntämiseen.

LÄHTEET

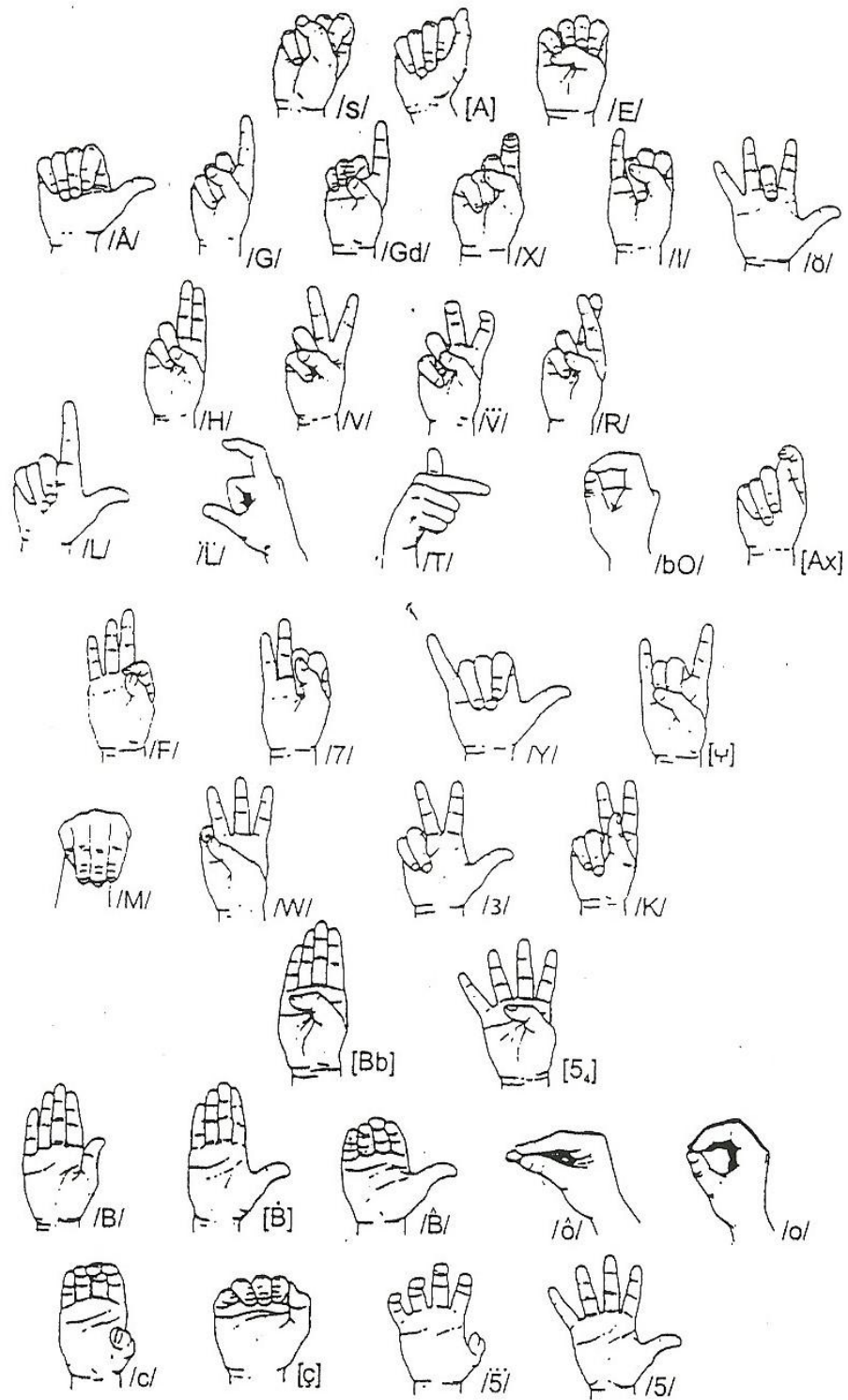
- Aarikka-Stenroos, Leena 1995. Vispilänkauppaa ja hintahaarukoita. Merkityssuhteet lehtimainosten sanaleikeissä. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Ahlvik, Teija 1999. Koomisuus ja huumori Lauri Viidan teoksessa Moreeni. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Anturaniemi, Heidi & Sillanpää, Anne 2002. ”Tummat vaatteet tulkeilla ja vangitseva esitys” Viittomakielentulkki parrasvaloissa - häiritseekö? Humanistinen ammattikorkeakoulu. Kuopion kampus. Viittomakielentulkin koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- Bassnett, Susan 1995. Teoksesta toiseen. Jyväskylä: Gummerus.
- Homi, Päivi 1992. Kuurojen huumoria. Turun yliopisto. Kulttuurien tutkimuksen laitos. Folkloristiikan proseminaariesitelmä.
- Hosiaislouma, Yrjö 2003. Kirjallisuuden sanakirja. Helsinki: WSOY.
- Hynynen, Heidi; Pyörre, Susanna & Roslöf, Raija 2003. Elämä käsillä. Viittomakielentulkin ammattikuva. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia 5. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Hytönen, Niina & Rissanen, Terhi 2006. Käsitteet haltuun. Teoksessa Niina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.) Käden käänteessä – viittomakielien kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä. Helsinki: Finn Lectura, 17–25.
- Hytönen, Niina 2006. Käännösteorioiden kirjo kääntäjän työvälineeksi. Teoksessa Niina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.) Käden käänteessä – viittomakielien kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä. Helsinki: Finn Lectura, 66–83.
- Ingo, Rune 1981. Kääntämisen teoriaa ja sen sovellusta. Åbo: Åbo Akademi.
- Ingo, Rune 1990. Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käännöstieteeseen. Helsinki: WSOY.
- Jantunen, Tommi 2003. Johdatus suomalaisen viittomakielien rakenteeseen. Helsinki: Finn Lectura.
- Karlsson, Fred 1998. Yleinen kielitiede. Helsinki: Yliopistopaino.

- Kinnunen, Aarne 1994. Huumorin ja koomisen keskeneräinen kysymys. Juva: WSOY.
- Kytömäki, Leena 1986. Kielen lipsahduksia: kielellisen leikittelyn anatomiaa. Sananjalka 28. Suomen kielen seuran vuosikirja. Turku, 47–72.
- Lappi, Päivi 2000. Viittomakielen lainsäädännöllinen asema. Teoksessa Anja Malm (toim.) Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura, 71–77.
- Leppihalme, Ritva 1997. Kallis meni halpaan: Sanaleikkien kääntämisestä. Kääntäjä 3, 3.
- Malm, Anja & Östman, Jan-Ola 2000. Viittomakieliset ja heidän kielensä. Teoksessa Anja Malm (toim.) Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura, 9–32.
- Milner, G. B. 1972. Homo Ridens. Towards a Semiotic Theory of Humour and Laughter. Semiotica 5. The Hague, 1–30.
- Paunu, Juha 1998. Viito elävästi 2. Jyväskylä: Gummerus.
- Rissanen, Terhi 1990. Viittomakielen perusrakenne. Toinen painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Ritala, Elina 2010. Sanaleikkien kääntäminen televisiosarjassa Sex and the City. Tampereen yliopiston humanistinen tiedekunta. Kieli- ja käännöstieteiden laitos. Käännöstiede (englanti). Pro gradu -tutkielma.
- Roslöf, Raija & Veitonen, Ulla 2006a. Suomalaisen viittomakielen kääntäminen ja käännösteoriat. Teoksessa Niina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.) Käden käännteessä – viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä. Helsinki: Finn Lectura, 108–120.
- Roslöf, Raija & Veitonen, Ulla 2006b. Tavoitteena toimivat tulkkausikäytännöt. Teoksessa Niina Hytönen & Terhi Rissanen (toim.) Käden käännteessä – viittomakielen kääntämisen ja tulkkauksen teoriaa sekä käytäntöä. Helsinki: Finn Lectura, 163–179.
- Savolainen, Leena 2000a. Viittoman rakenne. Teoksessa Anja Malm (toim.) Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura, 168–188.

- Savolainen, Leena 2000b. Viittomakielen erilaiset muistiinmerkitsemistavat. Teoksessa Anja Malm (toim.) Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura, 189–200.
- Suomen kielen perussanakirja 1990. Ensimmäinen osa. A–K. Helsinki: Painatuskeskus.
- Suomen kielen perussanakirja 1994. Kolmas osa. S–Ö. Helsinki: Painatuskeskus.
- Tampereen yliopisto 2011. Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median laitos. Viitattu 24.2.2011.
<http://www.uta.fi/laitokset/infim/informaatiotutkimus/kurssisivut/a34/osajarjestelmat/semantiikka/homonymiaJaPolysemia.html>
- Vehmas-Lehto, Inkeri 2002. Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännteoriaan. 3. painos. Helsinki: Finn Lectura.

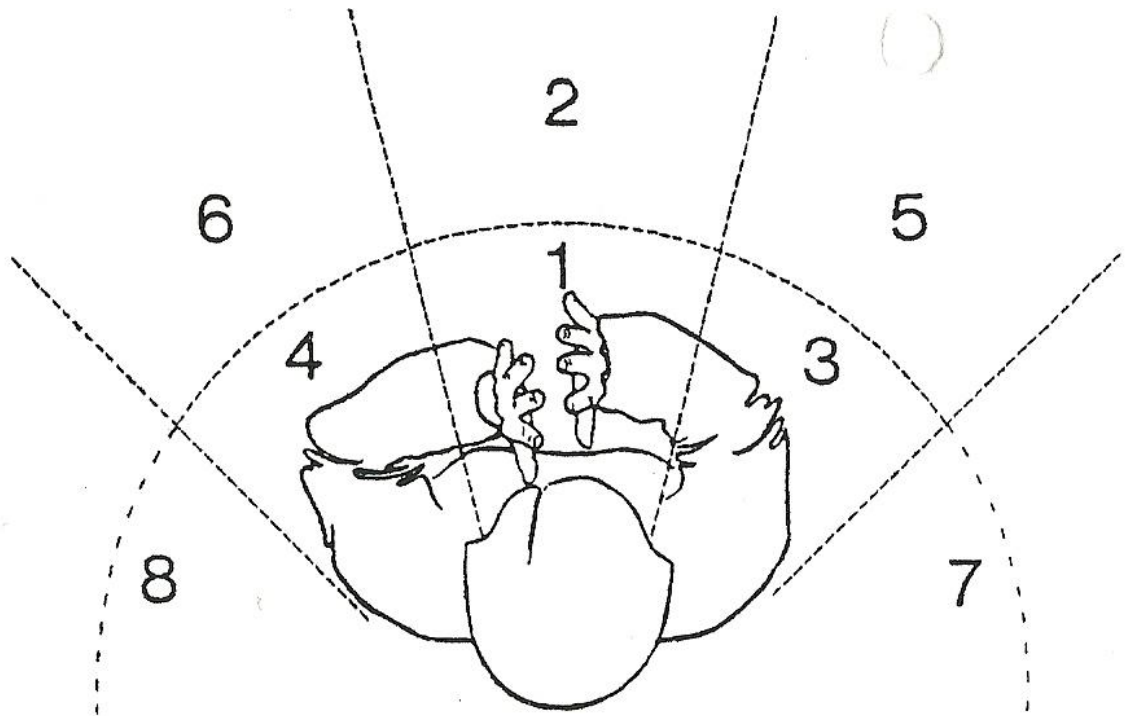
LIITTEET

LIITE 1: Suomalaisen viittomakielen käsimuodot

Rissanen (1990).

LIITE 2: Suomalaisen viittomakielen paikannus

Rissanen (1990).